

Husmannsminner fra Begnadalen, Valdres. Av A. E. Rundhaug, Leira.

Min far, Even Andersen Ingemoen, var født 9. desb. 1857 på husmannsplassen Ingemoen – under garden Stensrud i Begnadalen. Han var nr. 2 i en søskenflokk på 8. Hans foreldre var Anders Evensen Odden, født på husmannsplassen Odden den 7/7-1829 og døde på Ingemoen 30/12-1915., og Anne Kristoffersdatter Skifte, født 17/1-1828 og døde på Ingemoen 6/3-1910-

Anne og Anders Ingemoen hadde disse barn: Berthe f. 1856, Even (min far) f. 1857, Gunhild f. 1860, Kari f. 1862, Ingrid f. 1866, Kristoffer f. 1869, Anne f. 1871 og Marie f. 1875.

Berthe og Gunhild utvandret til Amerika. Marie er nu (nov 1968) den eneste gjenlevende.

Da min fars forældre giftet seg hadde de valget mellom 2 husmannsplasser, nemlig Turmo og Ingemoen. Disse plasser lå like ved hverandre, på vestsiden av Begna elv. Turmo hadde i ældre tid vært ekserserplass for rekrutter fra Hedalen og kaldtes Elvemoen fordi den lå like ved elva.

Både Turmo og Ingemoen var nærmest husløse, så min farfar – som altså valgte å bosette seg på Ingemoen – måtte bygge nye hus. Han var forresten en flink tømmermann og snekker. I sin ungdom var han sjersant og kommanderte kirkeparaden ved Hedalen kirke til Jul, Påske og Pinse.

Jeg husker min farfar ganske godt, - en stillfarende, blid og finaktig mann med langt skjegg. Han kom iblandt og besøkte oss og jeg husker vi satte stor pris på det.

Min fars slekt hadde sitt utspring fra to av de største garder i bygda. Det var Hans Olsen Grimsrud, f. 1727 og død 1807, gift med Birthe Piltingsrud. De ble viet i Hedalen kirke 29. sept. 1760, og de bosatte seg altså på husmannsplassen ved Odden, under garden Rustebakke i Begnadalen.

Denne slekten kalles nu gjerne Oddefolket og fanejunker Ole J. Braaten, Vesteren pr Hønefoss, f. 18/4-1872, død 1957 og som også var av samme slekt, gav i 1954 ut en bok om slekten: «Oddefolket fra Begnadalen» og hvorfra noen av ovenstående opplysninger er hentet.

Boken gir forresten et så godt bilde av hvordan husmannsfolk kunne ha det på den tid så jeg gjengir her et avsnitt fra boken:

«Den tid vi var husmannsfolk på Odden er minnerike år for oss barna som svalt og frøs i armod. Plassen var klein. Vi hadde bare halvdelen og kunne neppe fø mer enn ei ku på valdresvis, men arbeidsplikten hos jorddrotten var stor og betingelsene forøvrig meget strenge. Daglønnen var 40 øre om sommeren og 27 øre om vinteren. Med denne fortjeneste til å fø en barneflokk, måtte det bli usselt. Og denne fortjenesten kunne heller ikke fåes i kontanter, men i havremel, sild, leverpølse og annet bortskjemt kjøtt m.v., beregnet etter priser som bonden selv bestemte.

Foruten arbeidsplikten til far, skulle mor skjære 8 mål åker, det var 16 dagslager den gang. Hun var meget rask i sitt arbeid og brukte ikke så lang tid, tross at hun hadde ungeflokk med på åkeren. Jeg som ældst skulle passe de andre.

Vi hadde ei stor, god ku, Rølin; den brukte mor å melke på kalven og steike pannekake, det var vanlig at hun «sto over». Men så ble det for lenge, kua ble syk. Far fikk fatt i hest og reiste til Gunhild Tronsehaugen.

Hun var både dyrlege og dokter der i bygda. Du kan tro barna ble glade da hun kom, for da skulle det bli både kalv og melk. Det var kveld da hun kom og natt da hun reiste igjen. Etter at hun var reist, kom far og mor inn, og begge gråt, og jeg gråt fordi de gråt. Neste morgen ville mor ikke fortelle at Rølin var død, men vi skjønnte det og sutret. Kua var «grodd», som de kalte det. Kalven sat fast og måtte rives løs før den ble trukket ut. Dette medførte indre blødninger i den grad at kua døde. Det var med stor sorg vi så at de grov Rølin ned oppe i kveen.

Jordrotten, Kristoffer Rustebakke, hadde da over 20 melkere på fjøset og far ville få leie ei ku som melket; men nei - det lot seg ikke ordne. Derimot måtte far ta til takke med å fore opp sin kuforing på en meget stor, hvit okse. Denne store oxen måtte mor stelle uten å få melk til de sultne barna.

Far var regnskapsmann og holdt regnskap med husverten. Denne regnskapsboks hadde han i sitt gjemme og mor hadde den etter hans død, men den fantes ikke blant hennes stell da hun var borte. Den viste at far skulle ha 16 kroner for foring av en okse våren 1883. Den viste også at far hadde til gode for arbeid i Rustebakke da vi flyttet fra Odden våren 1885. Denne regnskapsbokea var av interesse fordi den viste hva far tjente og hvorledes pengene ble anvendt. Det var smått stell.

Sommeren 1884 var far sykkelig og greide ikke å oppfylle tilfredsstillende arbeidesplikten og ble da «utsagt» som det het, til fraflytting innen 14. april. Dette syntes vi var trist; det var intet sted å flytte hen, men det var ingen ulykke. Mor sa flere ganger i sin alderdom: «Jeg har ikke vært gladere i hele mitt liv enn da vi flyttet fra Odden». Tidene var harde i Norge den gang. Den fattige skulle pines, og derfor reiste så mange til Amerika».

Min mor var Oline Trondsdatter, fra Bråten i Begnadalen, også en husmannsplass til Rustebakke, men hun var ikke født der. Hun var født 22/3-1876 på Eidsbakka, en heimsæter til garden Eid i Bagn sogn. Hennes forældre var Ingrid og Trond Bråten. Min mormor var fra Leirskogen i Sør – Aurdal, men min morfar er det ingen som vet hvor var født. Da han var i 5-års alderen hadde nemlig hans mor blitt sint på ham for et eller annet og hadde bedt ham gå sin vei, og det hadde gutten gjort. Veien han gikk hadde han sikkert gått før, men om han gikk til sine besteforældre eller til andre kjendte, er det ingen som vet. Ingen vet heller hvor langt han hadde gått eller hvor hans barndomshjem hadde vært. Det eneste vi vet er at han skulle vært født på en plass som het Aamodt, - det er alt hva vi vet. Og han vendte aldrig tilbake til sitt barndomshjem.

Han kunne erindre at han på sin vandring hadde passert en stor elv med en bru over, og i den elva hadde han på en eller annen måte tatt noen fisker. Senere hadde han gått inn i en liten stue som lå ved veien for å få kokt fiskene, men da han kom i døra fikk han se noen som stelte med et nakent barn som skrek og ble så redd at han sprang sin vei, for han trodde de ville dræpe barnet.

Ja, det var i sannhet en trist og underlig barneskjebne, og min morfar må ha vært en modig og beslutsom kar. Han levde noen år lenger enn min farfar, så jeg husker ham ganske godt. Men jeg fikk aldri noen godhet for ham, slik som for min far far. Og aldrig kan jeg huske at han hadde et smil eller vennligt ord til oss barn. Jeg tror nermest vi var redde ham.

Han var nok en trofast trøll og samvittighetsfull i alt sitt arbeid, men i hjemmet var han en tyrann og tuktet sin barn for den miste forseelse, så det var vel nærmest et under at ingen av dem ble slått helseløse. Men religiøs mente han å være og læste i bibelen og huspostillen både helg og hverdag. Han mente kanskje å leve etter skriftens ord, om at den Herren elsker den tukter han.

Min mormor døde tidlig og etterlot seg 5 barn, 3 jenter og 2 gutter. Hun skulle vært en flink og overmåte dyktig kvinne som holdt sitt hus i mønstergyldig orden.

Morfar giftet seg snart igjen og også hans annen kone var fra Leirskogen. Men hun var slett ingen husmor og dugde litet både til å lage mat og til å holde klær og hus i orden. Det var 5 barn også i dette ekteskap.

Min far reiste til Amerika i 1880 og var hjemme igjen Julen 1886, men reiste over igjen i mars 1887. Han kom antagelig tilbake for godt fra Amerika i 1895.

Etter at mor og far var gifte flyttet de til husmannsplassen Hansebakken, ca. 1 km. Nordfor Rundhaug, og som også hørte Grimsrud til. Fars søster Ingrid, gift med Martin Hansebakken, bodde der. Der var det en liten stue med 2 små rum, og mine forældre fikk da bo i det vesle kammerset og der kom min ældste søster Anne til verden i 1899 og samme året flyttet mine forældre til Rundhaug.

Garden Grimsrud var en av de største og beste i bygda. Den hadde flere husmannsplasser og nordover fra garden lå de i rekkefølge: Rundhaug, Trefothaugen og Hansebakken. Litt nord for disse lå plassene Braaten og Odden, som hørte Rustebakke til. Både Rundhaug og Hansebakken er nu blitt selveierbruk. Trefothaugen er utlagt og helt tilvokset med skog, men det bodde folk der til 1936.

Her vil jeg gjerne få tilføye at det var på Treforhaugen, hovedpersonen i Mikkjel Fønhus debutbok «Skoggangsmann», Hans Trefothaugen bodde. Når tid det var vites ikke, men antagelig i siste halvdel av 1700-tallet.

Plassen Rundhaug var ikke gammel; den menes å være blitt ryddet rundt 1850. Stuen vi bodde i var bygget rundt 1890. Den hadde 2 rum, kjøkken og kammers og grunnflaten 35-40 kvm. Den var selvsagt tømret og det var pent tømmermannsarbeid, pent og godt laftet. Det var himling av pløyde bord oppå takbjelkene, med leire eller grus til isolasjon.

Taket var opprindelig tækket med krum telgsten, senere skiftet ut med bølgeblikk. Det var 2 vinduer i hvert rum, - 2 på langsiden som vendte mot elva, og et på hver kortvægg. Det var smårutete vinduer med grønt eller gulaktig glass. Innervinduer fantes selvsagt ikke den tid, så om vinteren var rutene ofte så fulle med rim og is at det var umulig å se ut. Jeg kan endnu minnes hvordan vi som barn beundret iskrystallene.

Når det så ble fyr kraftig i komfyren og isen begyndte å smelte, så dryppet og randt vannet av vinduene så det ble å tørke opp vann både gra gulv og vinduskarmene. Døren som gikk ut fra kjøkkenet var på langvæggen som var uten vinduer. Der var ingen portal eller vindfang, men en tretramm utenfor døren. Hver lørdag om sommeren, hentet vi friskt, grønt granbar og la ved trammen så vi kunne tørke av skoene. Døren var bare en enkel, dårlig tredør, som på kaldetste vinteren rimet på innsiden og når den ble åpnet sto frostrøyken langt innover gulvet.

På kjøkkenet var en liten kjøkkenbenk, - sikkert ikke over en meter lang, med en hylle i og med forheng av tøy. Oppå benken var en liten diabolo separator skrudd fast. På vegg, over benken, var opphengt deler til separatorene, etpar kakeformer og annet blikktøy. På gulvet, ved enden av benken, sto vassbøtte, eller trebutt med drikkevann og med en øse i.

På kjøkkenet sto ellers et skap til dekketøy. Det hadde dør øverst men var åpent nederst. Så var det spisebordet med en skuffe i, 3-4 vanlige stoler, 1 seng og komfyren. Peis var det ikke, bare et vanlig ovnsrør som gikk gjennom taket.

I kammerset var ingen ovn; men der var et skatoll, 1 seng og et bord. Senere ble det også en dragbenk eller sengebenk. En liten hjørnehylle var det i 2 av hjørnene.

Bilder på vegg kan jeg ikke huske det var før vi barna ble så store at vi fikk anskaffet noen.

På den ene hjørnehyllen lå bibelen og en bok som far hadde kjøpt i Amerika. De var en indianerfortelling av J. James: Urskovens Sønner. På den andre hyllen var bl.a. 1 blekkhus og en penn.

Vi hadde blomster i vinduene, men de sto helst i gamle hermetikkbokser som til Jul og andre høytider ble pyntet opp med farvet kreppapir. Blomsterpotter hadde vi ikke mange av.

Hvem som ryddet plassen vet jeg ikke. Det var bare 2 små akerflekker og et litet stykke eng. Ellers var det grusrabber og stenrøys. Vi hadde poteter på et stykke og grønforing på et, - vekselvis. Korn dyrket vi ikke. Grønforinga besto som oftest av erter – eller vikker – og havre. Den ble slått ganske tidlig og tørket på hesje og var et udmerket godt kufor.

Vi hadde alltid 2 kuer men kunne på langt nær fø det på den skrinne, vesle plassen. Det ble å nytte alle muligheter for å få fødd dyra vinteren over. Man mått – bokstavelig talt, få med hvert eneste grasstråd, enten det ble med ljå eller skjyru (sigd). Om høsten var det å rispe lauv, eller å rake sammen røslauv. En del bjørk og andre lauvtre sto det på plassen og disse kunne vi med noen års mellomrum hugge grener av (ganne) og lage lauvkjerver av, men som oftest måtte vi opp i skogen for å lauve.

En lauvkjerv ble bunnet sammen omtrent som et kornnek og det var vanlig å lauve 100 kjerv om dagen. Kjervene ble satt på stake til de var tørre og i skogen ble da disse stablet rundt en barrik gran, med toppen ind mot stammen og så høyt opp man kunne nå. Dette kaldtes lauvkuv. Slik sto det til snøen kom og lauvet kunne drages heim på skikjelke.

Størrgras i myrene ble også slått og fraktet heim på skikjelke.

Som nevnt hadde vi alltid 2 kuer. Disse kalvet som regel i februar – mars og den første kalven ble gjerne slaktet 3-4 uker gammel, mens den andre ble «satt på» og slaktet om høsten. Ellers tok vi alltid en gris om våren, som ble slaktet like før Jul.

Plassen hadde beiterett i gardens skog også vedrett, slik at vi kunne hugge bjørk og andre lauvtre på rot. Tørrgran, topp og «butt» etter tømmerhugst kunne vi også ta.

Far var alltid påpasselig til å få lagt sammen veden først på sommeren så den skulle ha lang tid å tørke på. Han lånte aldrig hest til å kjøre fram veden med, men drog den heim på vinterføre. Til å dra veden med brukte han noe vi kaldte for «teist». Det besto av en liten lekkjestubb med 4 hakekroker i

og et reip så langt at det kunne legges over ene akselen. Det var selvfølgelig tungt å dra veden på den måten og litet fikk man med i hver vending.

Mor døde på Rundhaug 3. mai 1934 og far døde 13. febr. 1944.

Det var 5 søsken av oss. Anne f. 28/12-1899, Anders (jerg) f. 28/4-1903, Ingrid f. 22/7-1905 (død 19/12-1954), Thea f. 11/8-1907 og Einar f. 11/3-1910 (d. 2/7-1931).

Anne måtte ut og tjene straks hun var konfirmert og jeg husker att hun var budeie på flere garder i bygda, både på Eid, Stensrud, Garthus og tilslutt på garden Strømmen. Derfra reiste hun til Oslo og ble kokke hos slottsforvalter Linthoe som bodde i slottsparken, like ved Wergelandsgrotten. Der var hun i mange år. Senere ble hun husbestyrerinne hos generalagent Wiggo Ø. Jarmann på Vettakollen. Der ble hun også i en årrekke, Deretter drev hun med forskjelligt arbeide i Oslo, bl. a. som kokke i selskaper, og som syerske, men kom omsider tilbake til heimbygda og giftet seg i 1955 med Syver Arnesen Engen på småbruket Engen i Bagn. Mannen døde allerede i 1962, men Anne lever og bor på Engen.

Ingrid og Thea tjente også på forskjellige garder i bygda. Ingrid gik forresten et kurs på Viken kr. Ungdomsskole ved Gjøvik. Da mor døde og far ble alene så ble Ingrid boende hjemme og stelle for ham. På slutten far levde giftet Ingrid seg med maler Ivar Kolsgård fra Reinli og de fik kjøpt husene på Rundhaug og omtrent det halve av jorden. Resten av plassen ble lagt til garden igjen.

Thea giftet seg med Jørgen Kjelstad fra N. Land. Han var bilmekaniker og arbeidet på bilverksted i Begnadalen hvor de bygde seg en villa like ved Begnadalen kirke. Ekteskapet, som var barnløst, endte etter noen år med skilsmisse.

Både Ingrid og Thea hadde god sangstemme og de var flinke til å spille gitar.

Far var tømmerhugger og han drev i skogen til han var 75 år. Einar var ikke borte og tjente, men var med far i skogen. Men sist i mai 1931ble Einar plutselig syk. Det var den gang ikke vanlig å hente doktor før man forsto at det var helt nødvendig, så det gikk noen dager. Da doktoren kom sa han at det var blindtarmbetennelse og sendte han til Rikshospitalet hvor han døde noen dager etter. Det var perforert blindtarm og betendelsen gikk over på bukhinnen.

Far var en kraftig kar og hadde alltid hatt en god helse. Han var flink både som slåttekar og som tømmerhugger. Selv måtte jeg være med i skogen - jeg tror helt fra 8-9 års alderen. Og etter jeg var konfirmert måtte jeg gå husmann. Men både gards- og skogsarbeidet bød meg imot. Det vvar det værste jeg viste; rene slavearbeidet og så apsolutt uten fremtidsmuligheter. Det var lesning og teknikk jeg intereserte meg for. Men å komme på skole den gang, for en husmannsgutt, var ikke så lett.

Men i 1921 søkte jeg, og ble tatt opp på Valle Småbrukerskole, på et 2 måneders kurs til utdanning av bygdeelektriskere, som det kaldtes. Jeg ble så med en elektriker i heimbygda og arbeidet hos ham en 8-10 år. Det var å reise rundt i bygda og innstallere lys og kraft. Vi brukte motorsykel både vinter og sommer. Arbeidet synte jeg nok var interessant men jeg trivdes likevel ikke med det. Så begynde jeg å innteresere meg for urmakerfaget og fra hobby utviklet det seg til yrke.

I 1929 giftet jeg meg med Ingebjørg Skogen fra Skrautvål i Nord – Aurdal. Vi bodde først i Begnadalen, men i 1941 flyttet vi hit til Leira. Her har jeg da drevet urmakerforretning og fra 1953 har jeg samtidig vært vaktmester i Nordre Aurdal Sparebanks filial.

Når jeg skal skrive litt om maten vi brukte i min barndom, så kan jeg ikke komme utenom det gamle ordsprog om at den skal æres som æres bør. Og det var mor. Hvor og hvordan hun hadde lært matlaging vet jeg ikke. Hennes mor døde jo tidlig og selv måtte hun ut og tjene både i Rustebakke, midtre Garthus og på nedre Tollefsrud. Men hun var budeie og ikke innejente så jeg kan ikke forstå at hun kunne lære så meget om matlaging. En skikkelig kokebok hadde hun heller ikke, men det hadde vært hennes ønske og blitt kokke så det hadde nok vært viljen og innteressen som var grunnen til at hun var blitt så dyktig. Nøysom og økonomisk som hun var klarte hun det utrolige. Hun fikk ofte til meget av litet, og alt var velsmakende og godt tillaget.

Til frokost brukte vi ofte klubb. Den ble laget av potetrasp og byggmel, med flesk inni, og klubben ble allerbest når flesket var såpass gammelt at det begynte å bli litt gult (trått). Kromme ble også brukt. Den ble laget på samme måte, men den var mer flattrykt for den var uten flesk. Til kromme kunne vi ha stekt flesk, smør og pultost eller prim, hvit melkesaus eller primesaus. Det siste var prim oppløst i smeltet fleskefett.

Sildeklubb ble også brukt hos mange, men vanligvis ikke hos oss.

Til dugurd og kvelds var det nesten alltid graut, og til den brukte vi melk når vi hadde det. Melk var jo det ofte litet med, men om våren, før kuene ble sendt på sæteren, laget mor tettemelk og hadde på flasker og satte i kjelleren.

Tettemelken ble laget på den måten at den ble gjæret med tettegræss – *Pinguicula Vulgaris*. Seig som den var, var den ikke netopp appetitelig, men deilig smakte den, især når den kom fra en kald kjeller.

Til «grautevæte» brukte vi også noe som vi kaldte «brææ». Den ble laget av oppkarvet surprim oppløst i kokende vann, tilsatt sukker til den ble passe søt og oppblandet med enten vanlig eller sur melk eller tettemelk.

Ekstra god graut ble det når den var kokt av melk og byggmel. Med smørøye i og med søt helmelk eller saft og vann til var den deilig.

Til middagsmat kunne det være spekemat, lapskaus, ost og smør, klubb, kromme og flesk eller kål. Sistnevnte kalle mølje her i Nord-Aurdal. Det er kjøtt, flesk, erter, gulrøtter og kålrot kokt isammen og er en aldeles deilig mat. Når kålgryten sto på komfyren og putret og kokte dannet det seg er fettlag oppå og da tok vi barna flatbrødstykker og dyppet i fettet.

Så må jeg omtale en rett vi brukte og som sikkert ingen bruker nu tildags, og det var noe vi kaldte «grytepølse». Hvorfor den hadde fått det navnet vet jeg ikke, for den hadde absolutt ikke noe med pølse å gjøre. Det var byggryn kokt til enslags graut med kjøttbiter og strimler av fleskesvor i og gjerne med litt smeltet fleskefett oppå, eller i et «øye». Retten var både god og kraftig, - syntes vi da, men jeg har prøvet den senere, men da smakte den meg ikke.

Søtkokt – eller tørrkokt – kålrot var en annen rett. Det var kålstykker kokt i gryte med bare litet vann i. Om den ble kokt under lokk eller ikke, kan jeg ikke huske, men antagelig under lokk. Slik kålrot, med lompe eller lefse og smør til var det reneste festmåltid og ble helst brukt søndagsmorgen.

Vi hadde noen høner på plassen, men vi brukte litet med egg. De skulle helst selges for å få noen kroner, men jeg husker vi fikk et halvt egg hver, søndags morgen. Egg, lompe eller lefse og smør var også noe vi var glade i.

Brød kjøpte vi aldri, det stekte mor i komfyren. Bakstetakke hadde vi ikke så flatbrød, lompe og lefse ble stekt oppå komfyren.

Om sommeren når det var riktig varmt så var det av og til ikke til å unngå annet enn at ovnsbrødet kunne bli både tørt og muggent. Da ble det dampet oppigjen. Alt muggent ble skåret vækk og så ble brødet pakket inn i et vått lerretsstykke og lagt i varm stekeovn og dampet. Det ble mykt og godt, nesten som nystekt.

Så vil jeg omtale endda en rett som vi brukte ofte hjemme. Om det var min mor som hadde oppfunnet den, eller hun hadde lært den av andre, vet jeg ikke. Selv bruker vi retten både titt og ofte, men jeg har aldri hørt at andre bruker den, så vi er vist de siste som holde på den tradisjonen. Jeg hørte aldri noe navn på retten, men min kone kalder den «pytt i panne», vel nærmest bare for å ha et navn på den. Noen nøyaktig oppskrift på den finnes heller ikke, men den lages på denne måte:

Søt melk, litt sirup og sukker og brunost smeltes sammen og kokes opp i en vanlig stekepanne. Brødsriver, gjerne av tørt gammelt brød legges oppi og alt står og putrer og småkoker til alt brødet er gjennombløtt. Det er deilig mat og vi bruker den som sagt ofte, men den smaker aller best når den spises direkte fra pannen.

Selv om det var litet med mat iblandt, så sultet vi aldri. Husmannen hadde alltid kosten når han arbeidet i garden og kostholdet var stort sett det samme både på garden og husmannsplassen. Jeg kan huske vi kjøpte mat av bonden, men det hendte at vi kunne få litt mat. Det forekom nok helst når mor hadde arbeidet i garden med slaktoppgjering eller klædes- eller husvask. Jeg husker spesielt engang mor hadde arbeidet på Grimsrud, at hun hadde fått en god del spekepølse. Det meste av den var «trånet», men alt ble spist og vi syntes det var virkelig kjærkomment.

Om vinteren når kuene «sto borte» hendte det at vi kunne få et 3-4 liters spann med melk, ellers kunne vi være helt uten melk i lang tid. Vi kjøpte aldri melk.

Det var alltid mors og fars store skrækk å komme på fattigkassa og ære være dem for det. Heldigvis unngikk vi da også det. Vi hadde aldri noen støtte hverken av kommunen eller andre.

Om klærne vi brukte er det ikke stort å skrive, men skotøyet, både for voksne og barn, var alltid pluggete lærsko. Om sommeren gikk vi barna barbente så lenge det gikk ann. Jeg kan til og med huske at jeg gikk barbent på sæteren flere ganger og det var nok over en mil dit.

En liten forskjell på hverdags og «gåbort» klær var det nok, men vi hadde nok ikke helgedagsklær før etter vi var konfirmerte. Yttertøy hadde vi ikke og jeg kan ikke huske at vi så mor i kåpe mens vi var små. Far hadde en frakk som han hadde kjøpt i Amerika, men han brukte den ikke.

Gamle, avlagte klær fikk vi iblant av venner og kjendte og mor hadde ofte meget arbeide med å sy om, og med åå lappe og bøte.

Undertøy ble gjerne sydd av såkaldt grått lotøy. Jeg vet ikke noe annet navn på det og jeg har heller ikke sett noe av det i den senere tid. Skjortene ble sydd av lerret.

Far brukte islændertrøye om vinteren og busserull var det vanlige om sommeren.

I årlig svarelse for plassen var det 10 dager i slåtten, 5 om våren og 5 om høsten, pluss 35 kroner. Arbeidet om våren kunne være forskjelligt så som reparasjon av skigard og gjødselbreining. Om høsten skurarbeide, potetgravst og annet. Til å få gjort våronna på plassen lånte vi hest av bonden. Den ble vesentlig brukt til å pløye ned potetene og til å harve de åkerlappene som skulle såes. Gjødselen drog vi ut med dragkjærre. Vi hadde også en liten harv – eller risp – som vi brukte til å harve potetåkeren med, like etter at potetene var satt, for å holde ugraset vekk.

Enkelte ganger betalte vi litt for lån av hest, andre ganger fikk vi lånt den uten betaling.

Far var skogsarbeider og det var det han regnet som sitt yrke. Når han var ferdig med pliktarbeidet på garden, kunne han arbeide for hvem han vilde.

Mor hadde ingen plikt til å ta arbeid på garden, men hun arbeidet jo ofte for husbonden og andre, og hennes arbeid kunne være så mangt, men det mest almindelige var som før navnt husvask og klædesvask, slaktoppgjering og om sommeren utearbeid. Noen fast arbeidstid, eller avtalt lønn var det selvsagt ikke.

Noen husmannskontrakt hadde far ikke. Det var bare en muntlig avtale og far hadde plassen på livstid. Da avtalen ble gjort hadde far måttet love at han ikke skulle ha gjeiter på plassen. Dette av hensyn til den skade gjeitene kunne gjøre både på småskog og innmark.

Jeg koan ikke huske at mine forældre noen gang ble bedt i gjestebu hos husbonden, men det ble alltid brukt slåttegraut når slåttonnen var gjort. Det var da bare arbeiderne selv som fikk være med.

Både økonomisk og sosialt var det stor forskjell på husmann og husbonde. Som oftest satt husbonden godt i det og han hadde makten, bukten og begge endene. Det var han som bestemte arbeidslønn og arbeidsvilkår, og likedann prisene på det han måtte ha og selge til husmannen. Husmannen hadde ikke noe han skulle ha sagt, - han hadde bare plikter. En husmann følte seg alltid underkuet og at han tilhørte den laveste «kaste» i samfundet.

Jeg kan ikke huske at noen husbonde holdt gravøl etter en husmann, men selvsagt kunne husbondsfolket hjelpe til på forskjellig måte og de deltok alltid i begravelsen. Enken fikk alltid sitte på plassen etter mannens død, når hun bare kunne oppfylle arbeidsplikten. Kunne hun ikke svare for plassen, måtte hun vækk derfra.

Jeg og mine søsken gikk på Garthus skole og dit var det ca. 5 kilometer så vi gikk ca en mil. Skole var det til anden hver dag. Vi brukte ikke ski om vinteren så det var ofte slitsomt så dårlig som vegen ble brøytet da. Jeg kan endnu med gru tenke på at vi på kaldeste vinteren måtte gå hjemmefra lenge før det begyndte å lysne av dag. Mor tullet oss inn med skjerf så godt det gikk ann. Yttertøy hadde vi jo ikke. At vi ikke forfrøs oss er rart, men det gikk bra.

Det var nytt skolehus da jeg begyndte på skolen, men det var kaldt og trekkfuldt. Læreren hadde leilighet i 1. etg. Og så var det 2 store, lyse og trivelige skolesaler i 2. etg. Innlagt vann var det naturligvis ikke så vi bar inn en bøtte med vann hver dag. Den hadde vi stående i skolesalen så vi hadde drikkevann.

Det var en gammel gudbrandsdøl, en original som ble kaldt Døle-Per, som saget og hugget veden til skolen. Han var dårlig tilbens og gikk med 2 staver, og på kaldeste vinteren så hadde han nok sin fulde hyre med skaffe den veden som trengtes. En gang ble vi enige om at vi skulde gjøre ham et lite pek. Vi tok en stor vedstokk og kappet den opp, men ikke mer enn at den så vidt hang sammen. Denne stokken la vi ved siden av sagkrakken og da Per kom å skulle begynne å sage så fikk vi ham til å ta den stokken. Han tok i enden på stokken å skulle løfte den opp i sagkrakken, men da gikk stokken i stubbevis. Da smilte Per og sa: Å, den var bitterdø saga den.

Jeg vble konfirmert i Hedalen gamle stavkirke våren 1918 etter å ha gått og læst for presten om vinteren. Det var Thomas Barth som var sogneprest og provst i Sør – Aurdal da. Anden hver tur måtte vi gå over åsen til Hedalen og anden hver tur til Begnadalen skole.

Den gamle prestestuen i Hedalen hvor vi møtte til overhøringer, står endnu.

Til konfirmasjon fikk jeg min første dress. Den måtte vi gå helt til Bagn for å få kjøpt. Det var 2 mil å gå så vi brukte 2 dager på turen. Vi overnattet hos forpakteren i prestegarden, som mine foreldre kjente godt. De hadde nemlig bodd på husmannsplassen Odden, som jeg ovenfor har skrevet om, og var flyttet til Bagn noen år før.

Noe konfirmasjonsselskap var det jo aldrig blant fattigfolk den tida, men jeg fikk et Longines lommeur av far og det har jeg den dag i dag.

Min kone er fra småbruket Skogen i Skrautvål, datter av Knut Skogen og hustru Anne, født Kampen. Knut Skogen døde i 1936 og Anne Skogen døde 13/12-1967, 88 år gammel.

Min kone kom til Garthus krets i 1924 og var buedeie på forskjellige gardar der. Hun var også sæterbudeie i flere somrer og hun likte godt og stelle dyr.

Vi har to barn. Olaug Mary f. 3/2-1930 og Elida f. 9/3-1932. Mary gikk realskolen i Aurdal og ferdig med den reiste hun til Grorud og begyndte som teknisk assistent på apoteket der. Der ble hun i ca. 5 år deretter ca. 15 år på Jernbanetorvets apotek i Oslo. Der sa hun opp sin post like før jul 1967 og i februar 1968 begyndte hun på Frogner Apotek hvor hun er nu. Hun er ugift.

Elida gikk fortsettelsesskolen og et kurs i håndarbeide på Valdres Folkehøgskole. Hun gikk også ut i arbeidslivet straks hun var ferdig med sin skolegang og var bl.a. ekspeditrise hos kjøpmann Jørgen Børresen på Eina i flere år. I 1957 giftet hun seg med Einar Midtsveen fra Dokka og de kjøpte seg en villa der. De har 3 barn, Egil, Bjørn og Bodil.

Her får jeg fortelle at det var min kone med våre 2 barn som i slutten av 1930 årene fikk 1. premien i ukebladet «Alle kvinners» fotokonkurranse: Den typiske norske mor. Det var min søster Anne som hadde tatt bildet og sendt det ind. Vår svigersønn var utdannet møbelsnekker og arbeidet på et snekkerverksted i Bærum. Da han en dag var i Oslo ble han påkjørt av en buss og så sterkt skadet i hodet at han lå bevisløs i flere uker. Han kom seg dog omsider men måtte slutte på verkstedet og

det ble snart klart at han hadde fått varig men. Han annla så sak med krav om erstatning, men sak som varte i flere år, inntil han i 1957 av Høyesterett ble tilkjendt en erstatning på 177 000 kr som inntil da var den høyeste skadeerstatning som noen hadde fått her i landet. De medisinske sakkyndige var da kommet til det resultat at han var 75% innvalid.

Han er nu abonnentsinnspektør for Oppland Arbeiderblad og har vært ved god helse i mange år, men må daglig bruke medisin.

Føreren av bussen var beruset og han fik sitt førerkort inndradd for alltid.

Jeg har hatt mange og allsidige interesser og hobbyer har jeg således hatt mange av. Jeg har vært glad i å øæse og har i årenes løp skaffet meg en god boksamling på flere hundre bind.

I yngre år var jeg ivrig jeæger og fisker, men den hobby jeg har hatt mest glæde av er fotografering og på det området har jeg spesielt interesert meg for natur, gamle hus og hustufter med tilknytning til husmannsvesenets historie og ellers kultur og folkeliv både i fortid og nutid.

I de siste 20 år har jeg samlet og laget en lysbildeserie med kåseri som jeg har gitt tittelen: «Fra Høgesyn til husmannskkår». Denne bildeserien kom jeg til å vise konservator Gunnar Rudi kort tid etter at han var kommet til Valdres Folkemuseum og han ble meget begeistret for den og mente at den vilde være av betydning for museumsarbeidet. Det ble derfor til at jeg ble med Rudi da han reiste rundt i valdresbygdene for å få stiftet vennelag for museet og over alt fik jeg bare ros for mine bilder, og ikke bare bildene men også kåseriet ble betegnet som kunst. Mange, og deriblant ingen ringere enn professor dr. philos. Guttorm Gjessing, har uttalt at det var en opplevelse å se bildene og høre kåseriet.

Når jeg nu snart skal avslutte mine husmannsminner så vil jeg ta med at mine forældre var heldige i den forstand at husbondsfolkene var snille og menneskelige. Svarelsen for plassen var heller ikke urimelig i forhold til hvad andre hadde av pliktarbeide. Og matstellet på garden var godt. Arbeiderne fikk mat mer enn nok og det var god mat. Det var ikke på alle garder det var så bra. Og her vil jeg innskytte, at på garden Rustebakke, hos Kristoffer Rustebakke, - den samme som er nevnt i utdraget fra O. J. Braatens bok Oddefolket fra Begnadalen, der svalt arbeidsfolket mest i hjel. Det sies om denne husbonden at han likte seg aller best når det var litet mat på bordet, og da kan hver og en nesten tenke seg til hvordan arbeidsfolkene hadde det.

Da mine forældre kom til Rundhaug var det Ellev og Lovise Grimsrud som ble deres husbondsfolk og forholdet mellom husmann og husbonde ble det aller beste. Da Ellev Grimsrud overlot garden til sine 2 sønner i 1908 og tok føderåd så fik mine forældre som julegave hver sin pene sølv spiseskje med innskripsjon og den ene av disse skjeer har jeg.

Men likevel: Husmannsvesenet er et mørkt og trist blad i historien. Husmenn, skogsarbeidere og fattigfolk – eller «fanten» - som vi med selvironisk galgenhumor gjerne betegnet oss, følte at vi nærmest ble betraktet som et nødvendig samfundsonde. For en arbeider å få kjøpt en liten jordfleck så han kunne få sitt eget hjem det var umulig, selv hvor meget jord bonden kunne ha og kanskje også ofte jord som ikke ble brukt. Sett mot en slik bakgrunn så vardet nok ikke noe rart om at vi unge, og de ældre med ofte ønsket at den tid skulle komme da det ikke var en eneste tjenestegutt eller jente og oppdrive og at det heller ikke måtte finnes igjen en eneste husmann, så bøndene måtte gjøre alt sitt arbeid selv. Ønsket var vel ikke pent, men det var både forståelig og berettiget. Litet ante vi nok

den gang at tiden skulle komme til å forandre seg så fort som den kom til å gjøre. Nu er våre ønsker for lengst gått i oppfyllelse.

Ja, dette altså litt om husmannstilværelsen slik jeg har opplevd den og slik jeg kan minnes den. Arbeidet ble mer omfattende enn jeg hadde anelse om og stoffet tiltok etter som jeg skrev så det er sikkert meget mer som både skulle og burde vært tatt med. Stoffet er nærmest ubegrenset og desværre har jeg nok ikke fått ordnet dette så systematisk som det burde vært. Men jeg er glad jeg har fått skrevet disse minner og håper de kan være av interesse for ettertiden.

Leira i nov. 1968.

A. E. Rundhaug.